

Кириленко В. А.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

МАНІПУЛЯЦІЇ В ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Публічні комунікації є головним інструментом, ключовим середовищем та необхідною можливістю здійснення ефективних публічних взаємодій та належного публічного управління. Запорукою успішних публічних комунікацій є уміння усіх задіяних до взаємодії суб'єктів розрізняти об'єктивну та змістовну інформацію від інформаційних маніпуляцій. Розуміння природи маніпуляцій, наскрізних закономірностей маніпулятивних впливів та напрацювання стратегій протидії їм є необхідною професійною компетентністю публічного управлінця та базовою компетентністю членів громадянського суспільства. Метою статті є аналіз маніпулятивних прийомів в сфері публічних взаємодій та напрацювання стратегії протистояння маніпуляціям. Зазначається, що типовими прийомами, які використовуються в публічних комунікаціях, є: емоційна експансія, спотворення інформації, маркування суспільного середовища за моделлю «свій-чужий», нав'язування стереотипів та шаблонів поведінки. Маніпулятивні впливи мають спільний алгоритм: вивчення цільової аудиторії, створення її соціокультурного портрету, завоювання уваги привабливим контентом, запровадження фільтрів для подачі контенту, моделювання інформаційних потоків, створення контенту, який є альтернативним дійсному. Інструментом протидії маніпуляціям є розвиток критичного мислення, здатності до самоаналізу та самоконтролю у всіх суб'єктів публічних взаємодій. Розвиток критичного мислення є комплексним процесом, до якого мають бути задіяні освітні установи, заклади культури, інституції громадянського суспільства. В умовах російсько-української війни маніпуляції стали інформаційною зброєю. Формування інклюзивної української національної ідентичності є запорукою суспільної консолідації та умовою набуття інформаційного імунітету від маніпуляцій російської пропаганди.

Ключові слова: маніпуляція, фейк, прийоми маніпуляцій, алгоритм маніпуляцій, критичне мислення, національна ідентичність.

Постановка проблеми. Публічні комунікації є головним інструментом, ключовим середовищем та необхідною можливістю здійснення ефективних публічних взаємодій та належного публічного управління. Публічні управлінці, що прагнуть позитивних результатів своєї роботи та професійного успіху, понад усе повинні приділяти увагу ефективності публічних комунікацій. Для цього фахівець у сфері публічного управління має володіти компетентностями, що дадуть йому змогу відрізнити об'єктивну та змістовну інформацію від маніпуляцій. Особливістю маніпулятивних технологій є прихований характер тиску, що чиниться на людину з метою змусити її діяти всупереч власним інтересам у спосіб, вигідний маніпулятору. Вміння ідентифікувати маніпуляції та протистояти їм – ключова фахова компетентність публічного управлінця. Відмова від використання інструментів маніпулятивного впливу – базовий етичний принцип його професійної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових дослідженнях останніх років маніпу-

ляції у публічному просторі аналізувалися на прикладі мас-медіа (Д. Булгаков [2]) та соціальних мереж (Ю. Дзюрах, В. Шинкаренко [4]), фейкових новин, що ними реплікуються (Л. Доскіч [5]). Предметом вивчення значної кількості науковців є мовленнєвий дискурс маніпуляцій (А. Калита [6], З. Борисова [1], А. Шугаєв, М. Мальченко [11]), вивчення етичних аспектів маніпуляційних впливів (І. Літвінчук [8]). Увага дослідників спрямована на вивчення моделей комунікацій та наявних в них ресурсів впливу. Зокрема, С. Внучко [3], аналізує лінійну, інтерактивну, транзакційну моделі комунікації, особливості політичної комунікації, що змінилася з появою телебачення, теорію культивування Дж. Гербнера (згідно з якою телебачення не відтворює дійсність, а формує уявлення про неї), теорії гейткіпінгу, а саме, модель Катца-Лазарсфельда (відповідно до якої інформація передається споживачу не напряму, а через лідерів думок), модель Вестлі-МакЛіна (в ній особливу роль як транслятор інформації посідає медійна структура), стратегії масової комунікації

Н. Хомські та ін. Слід відзначити особливу роль, яку в дослідженні маніпуляцій та популяризації теми серед широкого загалу відіграли праці Г. Почепцова [10] та О. Мороз [9]. Важливість для гармонійного функціонування суспільного простору прозорих публічних комунікацій потребує концептуального аналізу маніпуляцій, які мають місце в публічних комунікаціях та чинять вплив на свідомість громадян.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз маніпулятивних прийомів в сфері публічних взаємодій та напрацювання стратегії протистояння.

Виклад основного матеріалу. Маніпуляція (не залежно від того, про психологічний чи соціокультурний контекст цього поняття йдеться) – це завжди свідомо дія, метою якої є вплив на певну особу чи групу осіб задля отримання контролю над свідомістю та з метою нав'язування вигідних маніпулятору моделей поведінки. Це, зокрема, зафіксовано у визначенні терміну «мовленнєва маніпуляція», яке пропонують дослідники А. Калита, О. Клименюк, Л. Тараненко: «Мовленнєва маніпуляція – це процес цілеспрямованого, мимовільного або прихованого з певною метою здійснення психо-комунікативного впливу мовця на слухача, групу осіб чи масу людей шляхом застосування ним системи ідеологологічних та духовно-психологічних способів спілкування, спрямованих на зміни алгоритмів і режимів взаємного синергетичного функціонування свідомості, передсвідомості та несвідомого у психіці реципієнта, які призводять до бажаних для маніпулятора змін способу дій чи світосприйняття реципієнтом або реципієнтами» [6, с. 47–48].

С. Внучко зазначає: «Технології політичної комунікації є інструментами впливу на свідомість громадян та важливими для досягнення політичних цілей. Вони враховують динамічність суспільства і потребують індивідуального підходу в кожній ситуації. Технології політичної комунікації допомагають здійснювати вплив через різноманітні стратегії, зокрема через маніпуляції, відволікання уваги та створення проблем для суспільства. Стратегії, такі як поступовість змін чи інфантилізація аудиторії, показують, як можна впливати на громадську думку, знижуючи рівень критичного мислення серед населення» [3, с. 113].

Ціллю всіх маніпуляційних прийомів є формування уявлень людини про навколишню дійсність, які базуються не на власному сприйнятті та аналізі, а на поданих у певному ракурсі фактах, проаналізованих за наданою методикою. Маніпуляції спрямовані на переформатування психологічних

настанов особистості, заміну її духовних цінностей. Маніпулятивний вплив апіорі має прихований зміст та завуальовану форму. Водночас при ретельному аналізі він може бути відстежений. Наявні інструменти протидії маніпулятивному впливу обмежують або зовсім нейтралізують його.

Маніпулятивні практики в публічних комунікаціях ґрунтуються на типових прийомах, які, слід зазначити, постійно оновлюються й видозмінюються. Серед них: 1) гра на емоціях та почуттях людей (у них намагаються викликати такі емоції, дія в межах реалізації яких є прогнозованою та вигідною маніпулятору); 2) спотворення інформації (фрагментарне поширення інформації; деформація фактів та хронології подій; подача інформації у вигідному для інформатора ракурсі; підміна предмета обговорення, замовчування частини інформації; створення натягнутих історичних паралелей, які ґрунтуються не на висвітленні фактів, а на їх перекручуванні; створення ореолу таємничості та загадковості, на основі чого людина починає сприймати дійсність на засадах віри, а не знань; гіперболізація фактів, подій та значень тощо); 3) маркування суспільного простору за моделлю «свій-чужий» (що створює можливості сформувати негативний образ тих, кого ідентифіковано як чужого; створення авторитетів (лідерів думок), до яких або апелюють, або якими дискредитують; нав'язування думки «Я, як ти. А я ... (і далі думка, яка має бути запропонована у якості самостійно сформованої); нагнітання негативних емоцій та створення реальних образів, за якими такі емоції закріплюються тощо); 4) тиражування стереотипів, шаблонних уявлень та моделей поведінки (за допомогою цього формується наперед визначене сприйняття реальності людьми, які перебувають у фокусі маніпулятивного впливу, в межах нав'язаних цим впливом ідей та поглядів).

Г. Почепцов влучно зазначає, що «програмування масової свідомості можна здійснювати в усіх трьох вимірах – фізичному, інформаційному та віртуальному. Прикладом першого типу виступають пам'ятники, назви вулиць і міст, демонстрації та паради. Прикладом другого типу є повідомлення, які активують той чи той тип поведінки, як це було з прихованою російською рекламою у Фейсбуці під час президентських виборів у США (2016 р). Ці повідомлення справедливо характеризуються як такі, що «не були відверто політичними, але були призначені для того, аби тиснути на емоційні кнопки таким чином, щоби це могло мати політичний вплив»» [10, с. 7–8].

Ці типові операції впливу несуть у собі два базових складники — емоції та інформацію. Акцент на сильних емоціях «убиває» здатність споживача критично оцінювати отриману інформацію. Яскравим прикладом експлуатації цього феномена є саме віртуальний простір (література, мистецтво, кіно). Віртуальний простір є в чистому вигляді простором емоційного впливу, тоді як раціональний вплив відступає на другий план. Глядач, «проживаючи» життя героя, отримує й притаманні йому правила поведінки. Ми стежимо за одним нашаруванням, тоді як на нас впливають інші.

Інструментами маніпуляцій є здійснення емоційної експансії, в основу якої покладене паразитування на емоціях (сорому, провини, жалю, співчуття тощо), «інфантилізація аудиторії» [3, с. 113] (нав'язування дорослій людині не властивих її віку моделей поведінки), використання психологічних тактик та створення психологічних пасток (наприклад, пов'язаних із заграванням з людиною, якій пропонується зробити вибір і прийняти рішення, але будь-яке рішення призводить до очікуваного маніпулятором результату, здійснення газлайтингу, коли людину змушують сумніватися у власній правоті), жонгливання фактами (викривлення наявних фактів, створення квазі-фактів, симулякрів), створення штучної реальності та нав'язування її людині у якості заміни дійсності [2]. Ознаками маніпуляції є: відчуття провини або обов'язку, зовнішній тиск та підбурювання до дій, сумнів у власних думках чи переконаннях, перебування в ситуації вибору без вибору, постійна зміна правил взаємодії без додаткових пояснень та попередження. Метою маніпулятивних практик є встановлення контролю над особистістю, заволодіння її свідомістю.

Маніпулятори вдаються до використання різних інструментів впливу на людину, окрім прямих вербальних маніпуляцій, залучають аргументи на кшталт «цифри не брешуть», «статистика показує» і таке інше. Статистичні маніпуляції дедалі активніше використовуються в просторі публічних взаємодій. Соціологічні дослідження активно залучаються як інструменти формування громадської думки та маніпулювання нею. Шквал наявної інформації створює ілюзію авторитету цифр та фактів, науковий дискурс обґрунтовує пріоритетність настанови на верифікацію усіх даних. За цих умов авторитет цифр та даних збільшується, людині не потрібно додатково обґрунтовувати їх значущість. Тому підсилення маніпуляції будь-яким квазі соціологічними дослідженням

(дійсним чи фіктивним), іншим нерелевантним опитуванням додає їй «авторитетності» та «ваги». Суспільна свідомість стає заручником динаміки цифр, одне опитування нашаровується на інше, реплікуючи значимість квазі авторитетних цифр та створюючи очікуваний ефект сприйняття. Статистичні маніпуляції не особливо вдаються до перевірки цифр, здійснюють некоректні порівняння, виривають із контексту ті чи інші факти, з легкістю ними жонґлюють. Нав'язування стереотипів та формування громадської думки шляхом проведення наперед прогнозованих соціологічних опитувань та досліджень створює додатковий маніпулятивний ресурс. Продукування різноманітних рейтингів створює більший простір для маніпуляцій та посилює їх ефект.

Можна відстежити структурний алгоритм маніпулятивних впливів, а саме: 1) вивчення настроїв та уподобань цільової аудиторії (її психологічних особливостей, уподобань, сфери інтересів, середовища комунікації тощо), 2) створення її психологічного та соціокультурного портрету, 3) завоювання уваги цільової аудиторії привабливим контентом (або компліментарними заграваннями, спокусами, заступництвом тощо), 4) створення та впровадження інформаційних фільтрів для подачі контенту, 5) моделювання інформаційних потоків, зовсім не пов'язаних із наявною дійсністю, створення фейків. Фейком прийнято називати неправдиву і штучно вигадану інформацію, маніпуляцією — препаровану подачу інформації. Але вищим рівнем маніпуляції є маніпулювання фейками. Тому маніпуляції і фейки слід аналізувати у їх взаємодії [10].

Будь-які маніпуляції спрямовані на блокування здатності особистості до критичного мислення, на створення умов здійснення на неї сугестивного впливу, керування її волею та свідомістю, на програмування моделей її поведінки. Розвиток критичного мислення є дієвим інструментом протидії маніпуляціям. Фактчекінг не має належного ресурсу протидії маніпуляціям, адже люди схильні заперечувати факти, які руйнують звичні їм уявлення про світ, особливо у тих випадках, коли їхні погляди не сформовані на основі знань. Тому самої лише інформації зазвичай не достатньо для дієвої протидії дезінформації. Натомість здатність аналізувати факти та інформацію з альтернативних джерел, порівнювати її, сумніватися у ній, розглядати з різних сторін та перевіряти, робити свідомий вибір, надавати оцінку на основі раціональних аргументів, будувати власні судження та ухвалювати незалежні рішення, — це інструменти

критичного мислення, які напрацьовують особистісний ресурс протидії маніпуляціям. Розвиток критичного мислення є комплексним процесом, до якого мають бути задіяні освітні установи, заклади культури, інституції громадянського суспільства. За умови наявності в суспільстві великої кількості громадян, які мають високий рівень розвитку критичного мислення, маніпуляції не матимуть умов для реплікації, навпаки, масовості набудуть потоки інформації, які викривають маніпуляції. Інструментами захисту від маніпуляцій поряд з самоаналізом та самоконтролем та використанням інструментів критичного мислення є також: розвиток впевненості у собі та власних діях, обґрунтування та відстоювання своїх принципів, окреслення власних меж та особистих психологічних кордонів, відмова від виправдання маніпулятора чи спроб пояснення його поведінки.

Також слід окремо зауважити, що в умовах російсько-української війни та використання ворогом інфосфери як зброї, важливим чинником протидії маніпуляціям в публічних комунікаціях є формування інклюзивної української національної ідентичності, яка є запорукою суспільної консолідації [7]. Відтак, фахівці у сфері публічного управління мають дбати про розвиток критичного мислення, як і вмотивовувати свій професійний досвід цінностями інклюзивної національної ідентичності. Ефективність публічних комунікацій залежить від уміння усіх суб'єктів публічної взаємодії виявляти маніпулятивні практики, а також відмовлятися від їх застосування.

Висновки. Маніпуляційні прийоми та практики мають різноманітний контекст застосування та широку варіативність, яка стрімко видозмінюється. Дієвим інструментом протидії маніпуляціям є концептуальне розуміння їх природи та усвідомленість моделі реплікації. Маніпуляції спрямовані на формування у людини уявлень про навколишню дійсність, які базуються на поданих у певних ракурсах фактах, проаналізованих за визначеною

методикою. Метою маніпулятивного впливу на особистість є здійснення психологічного тиску та контролю за її свідомістю. В публічних комунікаціях використовуються такі прийоми: емоційна експансія, гра на емоціях та почуттях людей, спотворення інформації, якою вони оперують, маркування суспільного середовища за моделлю «свій-чужий», нав'язування стереотипів та шаблонів поведінки. Наявний також типовий алгоритм маніпулятивних впливів: вивчення уподобань цільової аудиторії, створення її психологічного та соціокультурного портрету, завоювання уваги привабливим контентом, запровадження фільтрів для подачі контенту, моделювання інформаційних потоків, створення контенту, який є альтернативний дійсному. Позаяк маніпуляції спрямовані на блокування здатності особистості до критичного мислення та здійснення на неї суттєвого впливу, дієвим інструментом протидії маніпуляціям є розвиток критичного мислення, здатності до самоаналізу та самоконтролю, впевненості у собі, відстоювання власних принципів. В умовах російсько-української війни маніпуляції стали інформаційною зброєю, яку ворог спрямовує на знищення української національної ідентичності та України як самостійної політичної й державної цілісності. Детальний аналіз цих маніпуляцій та напруження адресних інструментів протидії має стати предметом ретельного дослідження в науковій та публіцистичній літературі. За цих умов, формування інклюзивної української національної ідентичності є і запорукою суспільної консолідації, і умовою набуття українським суспільством імунітету від маніпуляцій російської пропаганди. Розвиток критичного мислення – це комплексний процес, учасниками якого є освітні установи, заклади культури, інституції громадянського суспільства. Осереддя маніпуляцій є сфера публічних взаємодій. Вміння ідентифікувати маніпуляції та протистояти їм є однією із ключових професійних компетентностей публічного управлінця.

Список літератури:

1. Борисова З. У. Мовні засоби впливу в політичному дискурсі: аналіз сучасних технологій комунікації. *Modern pedagogical technologies and innovative methods : The 8th International scientific and practical conference*, February 25–28, 2025. Seville, Spain, 2025. P. 114–117.
2. Булгаков Д. О. Маніпуляції у мас-медіа як інструмент політичної боротьби. *Політичне життя*. 2024. № 2. С. 131–136.
3. Внучко С. М. Еволюція політичної комунікації: від класичних моделей до трендових технологій впливу. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 75. С. 109–115.
4. Дзюрах Ю. М., Шинкаренко В. О. Соціальні мережі як інструмент маркетингових комунікацій в публічному управлінні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2025. № 2 (45). С. 13–20.
5. Доскіч Л. С. Фейкові новини як новітній засіб маніпуляції та дезінформації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 4. С. 72–77.

6. Калита А. А., Клименюк О. В., Тараненко Л. І. Маніпуляція в мовленнєвій комунікації : монографія. Київ : Тропеа, 2024. 184 с.
7. Кириленко В. А. Національна ідентичність та її вплив на суспільну консолідацію і ефективність публічного управління. *Питання культурології*. 2022. № 39. С. 32–39.
8. Літвінчук І. С. Етичні дилеми в кризових комунікаціях: баланс між правдою та маніпуляцією. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35 (74), № 4. Ч. 1. С. 193–199.
9. Мороз О. Нація овочів? Як інформація змінює мислення і поведінку українців. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.
10. Почепцов Г. Фейк. Технології спотворення реальності. Київ : Києво-Могилянська академія, 2020. 224 с.
11. Шугаєв А. В., Мальченко М. С. Стратегія маніпуляції у політичному дискурсі: порівняльний аналіз риторики сучасних політичних лідерів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2025. № 71. С. 186–189.

Kyrylenko V. A. MANIPULATIONS IN PUBLIC COMMUNICATIONS

Public communications are the main tool, key environment, and essential means for implementing effective public interactions and proper public administration. The success of public communications depends on the ability of all actors involved in interaction to distinguish objective and meaningful information from informational manipulations. Understanding the nature of manipulations, the underlying patterns of manipulative influences, and developing strategies to counter them are essential professional competencies for public administrators and fundamental competencies for members of civil society. The purpose of the article is to analyze manipulative techniques in the sphere of public interactions and to develop strategies for resisting manipulations. It is noted that the typical techniques used in public communications include emotional expansion, information distortion, dividing the social environment by the “us–them” model, and imposing stereotypes and behavioral patterns. Manipulative influences follow a common algorithm: studying the target audience, creating its sociocultural profile, capturing attention with appealing content, introducing filters for content delivery, modeling information flows, and producing content that is an alternative to reality. A key tool for countering manipulations is the development of critical thinking, self-analysis, and self-control among all public actors. The development of critical thinking is a complex process that should involve educational institutions, cultural institutions, and civil society organizations. In the context of the Russian-Ukrainian war, manipulations have become an instrument of information warfare. The formation of an inclusive Ukrainian national identity is the foundation of social consolidation and a prerequisite for acquiring informational immunity against manipulations of Russian propaganda.

Key words: manipulation, fake, manipulation techniques, manipulation pattern, critical thinking, national identity.

Дата надходження статті: 29.09.2025

Дата прийняття статті: 22.10.2025

Опубліковано: 29.12.2025